

zvonný smiech, akým sa len Lucia vedela smiať! Zarazený pozrel tázave na smejúcu sa Luciu — a ona mala všetky zúbky!...

Prekvapený zostal stáť, nevedel čo nysleť.

„Odpusť, Viliam!“ prosila Lucia, keď konečne prestala sa smiať, „ja nedala som si zub vytrhnúť, vediac, žeby som ťažko niesla ztratu jeho, ty ale žeby si toho lutoval — ale zkušku prestať museli sme oba!“

„A ten zúbok?“

„Musel obetovať Azorko!“

Viliam si ale predseval, že nikdy nebude zkúšať ženskú lásku, ale radšej dôverovať.

Podivín.

Novella.

„No, Gustáv, schystaj sa, čo chvíľa je 7 hodín, a nesluší sa, aby za nami čakali.“

„Eh, čo! Nech že kus počkajú; veď sa ešte toho trepania ženského dost napočúvaš!“

„A ty nie, Gustáv, keď hovoríš len o mne?“ odpovie Palko.

„To sa rozumie že nie; ja si budem v bočnej izbe fajčiť a tebe prenechám dvorenie sa ženskému svetu. Ty sa aj tak k tomu výborne hodíš,“ odpovie Gustáv, vystrúc sa pohodlne na pohovke.

„Nemárni čas daromnými frázami, ale sa obleč a pôjdeme!“

„Nuž a či nie som oblečený?“

„Ale pre milosť božiu, Gustáv, tratíš rozum?“ Pomysli si, u doktorov bude celá inteligencia mesta, tam bude aj — no veď vieš kto? — Tvoja sverenica a — —“

„Nehovor, nehovor mi o nej!! Lebo — ostatne načo sa zlobiť? Pomysli si, dnes ráno stará Eva hádala mi z dlane, a vieš čo? Že mojej ženy niet ešte ani na svete.“

„Hahaha! to je výborné!“ smeje sa z celého hrdla Palko; „o dva týždne idú ho zhodiť z kancla a jeho ženy niet ešte na svete! Také hádanie veru len od Evy vystane, lebo vie už každá cigánka, že ženské nenávidíš. Eva ti chcela zalichotiť — to je do zbláznenia smiešne!“

„Ba veru do zbláznenia, a ešte keď chce človeku na krk zaviesť starú pannu,“ mrzuto odpovie Gustáv.

„Počuj, Gustáv,“ vážne hovorí mu Palko, „buď už raz rozumnejším a nehovor tak ľahkovážne o ženských, menovite ale o svojej budúcej; si ešte primladý, a — —“

„No, no, no! Nezabúdaj, bratku, že sa žením, to jest že ma ženía, aby si mi takú poklonu nevyfal, ako onehdá farárka: „Chlapčisko neznalé kuš, úsudok o ženách vyniesť musí muž!“ Bol by som jej síce na to odvetil, avšak — —“

„Odpusť, Gustáv, ale vtedy hovorilo sa o tebe všeobecne, že držal si sa neslušne, menovite naproti svojej sverenici urážlivo, čo aj verím, ináč by ťa tak tichá pani, ako je naša pani farárka, nebola pokarhala tak ostrým výrazom.“

„Načo prišli za nami do našej izby?“ s hnevom hovorí Gustáv. „Vari by ja bol šiel k nim? A čoby tam boli všetky splesnely! Nenávidím ich všetky, koľkokol'vek jich je! Jedna bola na svete, ktorú som nad všetko rád mal, a to bola moja matka!“

„Ozaj! Ako ti to len napadlo, dať si z dlane hádať od starej Evy? Veď aj to je ženská, a ty ani len ženskej žobráčke nedáš almužnu, ak sa tvoj sluha Mišo nad ňou nesmiluje. Povedz, ako si ty mohol na Evu aj len pozrieť?“

„Dotedy doliehala na Mišu, kým mi neprišiel povedať, že mi Eva veru pravdu povie, či z mojej svadby dačo bude alebo nie, len aby som si dal raz do dlane pozrieť, i šiel som do kuchyne, otrčil jej ruku, nuž a vieš, čo mi riekla — hodil som jej dvadsiatnik len preto, že ma aspoň na chvíľku potešila.“

Palko zamyslel sa trochu, konečne usmial sa, prešiel dva razy cez izbu a zase pobádal svojho mladého priateľa:

„No poď, Gustáv, čas je, aby sme šli; zajtrá budeme pokračovať v našom rozhovore o tvojej ženbe; teraz poď, ja veru nechcem byť absentovaný od dobrej večere, a k tomu medzi krásnym pohlavím! Ach, bude to radosť!“

„Prajem ti dobré chutnanie. Len choď, Palko môj, ja prídem pozdejšie; nenachodím žiadneho pôžitku na tom upejpaní a affektovaní tých tvojich krásotíniek, najmä po čas stolovania. Tam bude presídovať pani Hložková, ktorej bude presladená káva. „Ach, pani sestra! prosím trochu kávičky.“ Donesú jej kávy. „Ach, pani sestra, nechže odpustia, primnoho som si doliala, je mi trochu prituhá, a prosím o trochu smetanôčky,“ a tak odlieva a dolieva až to obnáša tri porcie, potom si odfúkne, utre pot z čela, založí ruky a vzdychne: „ako mi je teplo!“ Pani Liesková nemôže masné jesť, ona trpí na žalúdočný krč, no ale z úcty k domovej panej oddá sa do toho. Slečna Mukynová nemôže s octom, lebo kašle, ale spoločnosti k vôli prestúpi zákaz lekársky. Pani Brezová nemôže jesť sladké pečivá, ju hneď zuby bolia, a hovoriac toto, chrúme na mandlovej torte. Nevyrátal by ani do rána príčiny, pre ktoré nemôžu jesť, za to ale celé pyramídy všetkých možných jedál zmiznú zo stola.“

„Gustáv, Gustáv, kam to s tebou dôjde? Ty na miesto gazdovstva študoval si nenávisť k ženám. Poslúchni ma, nechod dnes nikam, lebo si náramne rozladený; s Bohom, Gustáv!“

„Na zdar! Bratu, prídem za tebou, volal Gustáv za priateľom, ani sa nepohnúc z pohovky.“

Aby som ukojila zvedavosť milej čitateľky, chcem predstaviť osoby, ktoré som uviedla na začiatku svojej povesti.

Palko Dubovský bol prvým pisárom pri pozemoknížnom úrade, šuhaj strednej krásy, ale ústrojný, čistý vždy ako zo škatulky. Povahy vážnej, ale nadmier skromný, už aj preto, že zastupoval tak nepatrný úrad. Otec jeho, roľník, všetko obetoval vďačne na vý-

učbu svojho syna, nuž a nesklamal sa vo svojich snahách. Ktože za to mohol, že Palkovi bol osud nepriaznivým, veď je to osudom väčšiny osvedčených Slovákov; za to on netratil nádej v lepšiu budúcnosť. Palko bol o 5 rokov starší nežli Gustáv. Jích náhlady v mnohom rôznily sa, no v národnom smýšľaní boli si rovnými; neprešlo dňa, aby sa neboli sišli, keď Gustáv meškal doma na prázdninách.

Gustáv Horský bol jediným synom bohatých rodičov, od štyr rokov sirota. Otca ztratil v útlom ešte veku, súc takto odkázaný výlučne na matku, ktorá lpela celou dušou na svojom jedinom miláčkovi. Ona neodoprela žiadnu žiadosť synovu, musela aj dozorkyňu odstrániť, kým bol menší, a sveril ho Mišovi. Nepomyslela ešte vtedy dobrá matka, že nenávisť k ženskému pohlaviu s chlapcom uzraje až na muža. Keď zomrela, bol Gustáv veľmi zronený. Po pohrabe oznámil mu pán K..., ktorý bol mu ustanovený za tútora, že matkina posledná vôľa uschovaná je pri ňom, a na jej žiadosť má sa synovi oddať k prečítaniu, keď bude 19-ročným. Gustáv uspokojil sa so všetkým, len s tým nie, žeby bol išiel bývať k tetke, matkinej sestre, a odoprúc to hovoril: „Ja zostanem v dome a podržím si Miša,“ od ktorého nevedel sa odlúčiť. Prišiel aj 19. rok; Gustáv bol doma na prázdninách, a tetka, nemohúc ho k sebe dočkať, sobrala sa aj s tútorom k nemu.

„Pozrite, pane K., na miesto čoby sa mal prísť k tetke zpýtať, ako sa jej do roka vodilo, leží si tuná pohodlne na pohovke. A tento dym, krájať by ho mohol, a všade samý neporiadok, kde sa len človek obzre; pravda, inakšie ani nemôže byť, kde nevládne ženská ruka. - Gustáv, Gustáv, na tebe sa splnilo, že: „Chlapecká cnosť, neporiadnosť! — Ráčte odpustiť, pane K., nemienila som vás obraziť, ale som rozžialená aj nahnevaná na tomto bezcitníkovi,“ ospravedlňovala sa tetka a obrátila sa opäť ku Gustávovi: „Či už ani hovoriť nevieš? či nechceš? Gustáv, či ty ani srdca nemáš, či som ti ničím?“

„Ale veď mi dajte k slovu prísť. Dobrou tetuškou ste mi, ale keby ste mi bola zlým strýkom, mal by som vás ešte radšej.“

„Tu ho máte, aký šiel, taký prišiel, ešte vždy tá zanevrelosť na ženy! Počkaj, ako ťa Pán Boh potresce za tvoju bezzákladnú nenávisť; ale s tebou sa hádať neidem, nie je to cieľ mojej a tvojho pána tútorovej návštevy, ale chceme my vernejšie vyplniť vôľu tvojej matky než ty na ňu myslíš. Či vieš, že ti minulo 19 rokov?“

„Čo ma po tom!“

„Tak? Tedy si už zabudol, že ti máme odovzdať k prečítaniu poslednú vôľu tvojej matky? Ty nie si zvedavým, čo ti v nej ustanovuje?“

„Čo ma je po všetkom, keď ona nežije; jej vôľu si viem aj domysleť.“

„Kto vie; len čítaj si tuná, či ťa ešte jedným pokladom radostne neprekvapí.“

Kým Gustáv čítal, tetka nespustila očí z neho, tu i tu poťrhúc aj pána K., aby pozoroval ako bude barvu meniť.

Gustáv prečítal, zložil listinu a položil na stôl, sadol si, podoprel hlavu a neriekol ani slova. Bolo тихо v izbe, nikto si netrúfal prehovoríť, a tetku už len tak páľil jazvček, ale len prezerala zvedavosť. Pánu K. bolo dlhé ono mlčanie, on vstal, pristúpil ku Gustávovi a hovoril:

„Pane Horský! Ja vyplnil som svoju povinnosť, dovolíte tedy aby som sa vzdialil. Vaša mienka o vyplnenie vôle vašej nebohej matky netýka sa mňa a snáď bude vám milejším, keď sa vzdialim.“

„Ako sa ľúbi; ale do roka ešte ráčite podržať moje túbtorstvo?“

„To sa rozumie; na to ma viaže mój čestný slub. Keď minie vám 20 rokov, budete vo všetkom svojím pánom. S Bohom, pane Horský; moja úcta, milostpani!“

Gustáv vyprevadiac svojho túbtoru, vrátil sa a zase si len sadol podoprúť hlavu. Ale tetke bolo už mnoho toho mlčania, i zastala si pred Gustávom so založenými rukami:

„Prosím ňa, Gustáv mój, urob mi to k vóli a prečítaj mi nahlas poslednú vólu tvojej matky!“

„Aká to žiadosť, tetuška! Vy viete, čo v nej, vy zasvätená ste v nej, a žiadate to odo mňa.“

„Dovolíš mi aspoň, že si ju prečítam nahlas sama?“

„Ako sa ľúbi!“ uhnul plecom Gustáv.

A Gustávova tetka položiac si okuliare dala sa do čítania:

Mój drahý syn Gustáv!

Cítim, že sa musím rozlúčiť so svetom, s tebou a s drahým svojím národom. Ty vieš dobre, že ty a rod mój slovenský boli ste mojimi ideálmi, že teba ľúbila som v rode a rod mój slovenský v tebe! Celý mój život zasvätený bol vám, a tak aj posledná myšlienka zneje vám. Syn mój drahý! Nie je toto žiaden testament, veď načo by ten bol? Ty si pravý dedič všetkého majetku, a po dvadsiatom roku si aj svojím pánom. Za túbtoru ustanovila som ti pána K. . . , ponevác si ešte primladý, aby si vedel spravovať tak veľký majetok. Ohľadom tohoto viac písať mi je nepotrebné, ponevác je všetko v tom najlepšom poriadku.

Gustáv mój drahý! Jedna myšlienka ma trápi: keď sa pominiem, či nestaneš sa neverným rodu svojmu, či nadýchala som ti dosť tej lásky, aby si bol stálym aj keď mňa viac nebude? — Ach, neodchýľ sa od presvedčenia nášho! Ži za národ, podporuj ho, veď tebe je to tak snadné, máš k tomu prostriedky duševné aj hmotné. Snáď sa zadivíš, že ti takto píšem, keď si vždy osvedčoval v každom ohľade svoju lásku k národu; áno, dosiaľ ti nemám čo vyčítať, ale keď si pomyslím, koľko je takých, ktorí v mladistvom veku rojčili, ba horeli svätým zápalom k národu, a keď stali sa mužmi? Opustili rod svoj ubiedený, keď hájiť mali mužným ramenom utlačené právo a pravdu! A preto spínam ruky pred tebou, zostaň pevným ako múry hradné, nech ňa žiaden dar nezvedie a žiadna hrozba neskloní, nech ti to nikdy z mysle nevypadne, že Boh len šľachetnosti nebo vystavil.

Aby si mohol blahodarne pôsobiť v národe, vyhliadla som ti vernú družku života, predpokladajúc, že budeš s ňou šťastný;

Amalia Skalická, dcéra mojej najvernejšej priateľky, je dievča, o ktorom sa môže povedať, že je na päť P., vyjmúc že je nie peňažitá (avšak ty peniaze istotne hľadať nebudeš). Ona sa úplne hodí k tvojej povahe, tým viac, že je o 2 roky staršia od teba; to nech ňa ale ani najmenej nemýli. Keď toto čítať budeš, bude zralejšia aj tvoja povaha a tak aj rozsudok. Nádejem sa, že sa podrobíš mojej vôli, ktorá hľadá len tvoj blahobyt. Amalia je osvedčená Slovenka, ona ňa bude vo všetkom podporovať, a len tam zkvitne úplne blaho v manželstve, kde sídu sa rovno cítiace duše a srdcia. Drahý syn môj! Akby si predsa naskrze nemohol nakloniť city svoje k Amalii, tedy vôbec nesplň moju žiadosť, lebo nemôžem dopustiť, aby dcéra mojej najlepšej priateľky bola nešťastnou; ostatne bude to ešte závisieť aj od vôle Amaliinej; ona je ale vzorom poslušnosti. O mojom a jej matkinom pláne nevie nič; to jej ty oznámiš, keď ti minie 19 rokov, a o rok si určite svadbu, veď známosti ku gazdovstvu dotedy budeš dosť mať. Akby si našiel súcitnej duše snáď pri druhej a nie pri Amalii, zkušaj ju, syn môj! Nedaj sa ovládať náruživosťou a oslepiť zovňajšou krásou: hľadať aj krásu ducha, ktorá je stála a ktorá jedine muža oblažiť môže.

Končím svoju poslednú prosbu k tebe, milý Gustáv môj, snáď v niekoľkých dňoch zamilknu navždy ústa môje, láskou požeňnávajúc teba a národ.

Tvoja verná matka.

Pani Dolinská, Gustávova tetka, zložila okuliare, utrela uslzené oči a vzdychla: „Dobrá, predobrá duša to bola tá tvoja matka!“

„A už to bola,“ vzdychnul si Gustáv.

„Však ver', Gustík, dobre sme s tebou smýšľali?“

„Ba nevýslovne zle, zle v najvyššom slova smysle; neviem pochopiť, ako také niečo moja dobrá matka len žiadať mohla odo mňa.“

„Smiem sa zpýtať, ktoré zlé myslíš?“

„Nuž to zlé, že ste mi vyhladaly ženu, a ja sa nemienim nikdy ženit.“

„Veru ľutujem, že som neporadila tvojej matke, žeby ti bola ustanovila za tvoju budúcu tvojho Miša, tým by si sa bol istotne uspokojil, ironicky odsekla mu tetka.

„Už v tom máte pravdu, tetuška, že Mišo mi je milším než všetky ženské.“

„Pekný kompliment, menovite pre mňa, pre tvoju tetku, čo sa stará o teba ako o svoje vlastné dieťa, a ty takto urážlivo vystupuješ,“ plačúc hovorila tetka.

„Len nie slzy, len nie slzy, nech nevidím týchto svoditeľov; ja neodstúpim od svojho, a čoby naraz povodeň povstala zo samých ženských slz, innou to nepohne!“

Ó, verím, verím tomu, Gustáv, veď od takého podivína, ako teba správne celý svet menuje — —“

„Nedbám, čo ma do sveta a jeho úsudkov!“

„Malo by ňa byť; veď azdaj so svetom musíme žiť. Ale počuj, Gustík, nehádajme sa, to by muselo tvoju matku ešte aj po štyroch

rokoch v hrobe zarmútiť, že ona svojou poslednou prosbou k tebe zapríčinila mrzutosť medzi nami. Ver mi, že prosila ma po čas svojej nemoce, aby som ti bola rádkyňou, aby som sa starala o teba, a ty moju lásku šliapeš nohama, ona ma ujistovala, že sa povaha tvoja vekom zmení, ale nepomyslela vtedy, že tvoja nenávisť k ženským ešte zrastie.

A zase nastalo trapné mlčanie. Gustáv nebol by snáď ani do večera slova prehovoril, a preto musela začať zase len tetka:

„Na čom si sa tedy ustanovil? Prečítaj si ešte raz matkinu vôľu a —“

„Načo by som prečítaval; matkinu vôľu splním!“

„Ďakujem ti, Gustáv môj dobrý. Ó, veď viem, že ty nie si taký zlý, akým sa ukazuješ, že ty —“

„Dost, tetuška, dost; aký som, taký som, len nepochlebujte. Radšej hovorte, ako sa tá komédia začne. A o rok sa má skončiť?“

„Bože, ako to zase hovoríš? Ako že ti mám radiť, keď nemožno s tebou vážne sa shovárať! Choď sám do Skalických a oznam svoju vôľu.“

„A ak Málíka povie, že nie?“

„Aj to je možné; ona sa ale poradí s matkou, a ako jej táto bude radiť, tak spraví.“

„Niečo mi napadlo, tetuška: nechcela by ste to vy na seba vziať, totiž ísť k Amálii a povedať jej, že ak sa uspokojí, že iba o rok prídem si pre ňu, keď budeme mať ísť k oltáru, lebo načo vláčiť sa tam ešte do roka?“

Tetka sa trochu zamyslela a potom riekla:

„Nuž dobre; keď to sveríš na mňa, ja budem hľadať vec tak dobre zariadiť, že budete oba spokojní. Uvidím, čo povie pani Skalická a jej dcéra.“

Keď zavrely sa dvere za paňou Dolinskou, Gustáv vydýchol si ľahšie, hovoriac k sebe:

„Bože daj, žeby ten rok večne trval!“

Avšak rok sa minul a Gustáv prišiel domov rozmrzený, nechutný, lebo vedel, čo ho očakáva: tetka ho obsypala všelijakými výrazmi a vždy zakončila s podivínom. S nevyslovnou láskou lpel na Palkovi, s ktorým sdielal všetko, a s ktorým sme ho aj na začiatku povesti našli.

* * *

Dážď lial sa ako z cievlak, že nebolo hodno ani zviera vyhnať na ulicu, no nášho Palka to nič nemýlilo, on stal si pred zrkadlo, vykrútil si fúzičky, poobzeral sa po sebe, či nezostal mu niekde dáky prášok na šatoch, vystrel sa, vzal klobúk a dáždník a šiel ku Gustávovi.

„Dobré ráno, Gustáv! No, naspal si sa už lepšej vôle?“

„Čo ťa tam do mojej vôle! Sadni si a zapál si!“

Palko zahľadel sa na Gustáva, popošiel cele blízko k nemu a položiak mu ruku na plece, začal vážnym a predsia milým hlasom:

„Drahý bratku! rád by som sa s tebou vážne poshovárať, a

appellujú na tvoje priateľstvo som presvedčený, že ma trpezlivo vypočuješ a dáš mi rozumnú odpoveď.“

„Hovor, čo chceš a koľko chceš, len nie o Mále!“

Práve o tej sa chcem s tebou shovárať! Prečo ju už ani len pekne nepozveš Málkou? Prečo sa hneváš na toto dievča?“

„Akoby som sa nehneval, keď si ju musím vziať za ženu!“

„Musíš? A kto ťa núti?“

„Matkin list.“

„Čítal som ho, čítal. Či ti tam dôrazne nestojí: „Akby si naskrze nemohol nakloniť city svoje k Amalii,tedy vôbec nesplň moju žiadosť.“ Či tvoja matka nejednala ešte aj tam laskavo s tebou?“

„Ó, Bože, Bože!“ chytil sa za hlavu Gustáv, „veď to je práve ono, čo ma trápi, že táto dobrá duša vo všetkom hľadala moje šťastie a ja nevdačník jedinú jej žiadosť vyplniť nechcem, nemôžem!“

„Práve preto, Gustáv, že nemôžeš, nuž ju aj nesplníš; veď tvoja matka musela by sa v hrobe obrátiť, aby dcéru svojej najlepšej priateľky vydala tyranizovaniu svojho syna. A myslíš, žeby táto deva išla za teba, keby poznala onu nenávisť, ktorou sa k nej chováš? Predpokladám, že po včera večernajšom výstupe bude koniec celej tejto záležitosti. Ver mi, ľúto mi je toho dievčata, že si ho tak obrazil.“

„Čože jej na tom na všetkom záleží! Ona vie, že som bohatým a na tom jej je dosť!“

„Oho! v tom sa mylíš, bráček. Ty nepoznáš ženské, ony stoja ešte vysoko povznesené nad materializmom. nepredávajú srdce za peniaze. My, my, bratku, sme tí, ktorí ženieme sa za hmotou, prehliadajúc krásne vlastnosti a cnosti dievčata; nač by bola skromná, jednoduchá, pracovitá, dobrá, verná, keď nebola by bohatá, načo by komu bolo jej srdce, plné lásky, vernosti a oddanosti, keď ono neštrká, načo jej komu ženička, keď s ňou niet hneď peňažná truhlička a --- —“

„Ako si sa rozhorlil, Palko! A či ty môžeš Amaliu zastávať? Veď ty nevieš, čo v nej väzí!“

„Gustáv, môžem ťa ujistiť, že je Málka Skalická dievča bez všetkej pretvácky; nikdy ešte som sa jej tak neprizrel, ako včera večer pri tvojej urážke, s akou resignáciou ju snášala, ako utlačila slzy, ktoré vtisly sa do jej pekných, modrých očí. K tomu Slovenka príkladná; veru by ju bola škoda takému laganovi, ako si ty!“

„Čudujem sa ti, Palko, že si až poslal neženatý, keď tak rád máš to ženské stvorenie. Prial by som ti jich odrazu desať na krk.“

„Keby som bol mal také postavenie, žeby bol mohol rodinu vydržať, bol by som sa dávno oženil, lebo ja svoju existenciu chcem stavať len na svoju zásluhu, nikdy nie na ženin majetok. A jestli pri budúcej voľbe obciachnem úrad kontrollora v pomocnici, uvidíš, že sa hneď ožením.“

„A tým bude koniec nášmu priateľstvu!“

„Prečo? Ba práve sa väčšmi utuží, keď ho budú z oboch strán podporovať milujúce žienky. Vidiš, Gustáv, tvojou ženbou by sme vela vyhrali, pretože sa staneš plnoletým a so všetkým môžeš

sám disponovať. Potom uskutočnia sa naše plány: založíš čítací spolok, slovenskú knižnicu, a mládež budeme vzdelávať v národnom duchu, bo to je naše heslo!“

„Jaj, Palko môj, od všetkého odpadne mi vôľa, keď si pomyslí na tú ženbu; na ženbu vlastne nie, ale na to dievčisko, čo chce za mňa ísť; vďaka by som sa oženil, len keby som si nemusel vziať ženskú za ženu. Dačo mi napadlo. Počuj, Palko, urobím krátky proces: rozsobášim sa s ňou a potom „maj sa navždy dobre!“ — nechám ju!“

„Nie tak, Gustáv,“ povie Palko vážne; „ty si to dievča nemôžeš vziať, to nahliadam, a preto sver tú vec na mňa; ja to medzi vami vyrovnám, ale nedopustím, aby taká osvedčená Slovenka bola nešťastnou. Kto vie, či ju aj matka s tetkou nenúfa za teba ísť.“

„Tú netreba nútiť; druhá už dávno bola by mi odpovedala, kde som ešte ani len tam nebol.“

„To práve je, čo ma mrzí: či sa tu dačo v intrigách neukrýva — no ja to vyzviem. Nuž, Gustáv, mám oznámiť Málike tvoju vôľu?“

Gustáv sa zamľčal a premerajúc niekoľko ráz izbu hore doľu, zastal a zamyslel sa. Konečne prehovoril:

„Tá moja nebohá matka bola tak dobrá, a ja nemal by som splniť jedínú jej žiadosť? Porad' mi, drahý priateľu, čo mám robiť — ja si poradiť neviem.“

„Ako ťa poznám,“ hovorí Palko, „ty k Málike nemáš ani najmenšej náklonnosti, — o láske nechcem hovoriť, — ba strašným spôsobom povrhuješ ňou a s ňou celým ženským pohlavím; na taký spôsob Málika nemôže byť šťastnou, ale ani len spokojnou po tvojom boku. To je, bratku, vec svedomia, a preto moja rada je tá, aby si jednal dľa svedomia, totiž neber ju, ona sa môže vydať za druhého a ty si vezmeš časom druhú, ktorú budeš ľúbiť.“

„Nehovor mi o ľúbosti, ja tie ľúbostné halucinácie ani zna nechcem; ja ľúbim teba, mužských, svoj rod, fajku a quit, inšie nechcem na svete ľúbiť.“

„No, no, len trochu pomáli; my ľudia sme krehké nádoby: čo dnes zatracujeme, to zajtra zbožňujeme, dnes sa odriekame, zajtra prijímame. Menovite láske je ťažko zpieľať sa, ona ti vkrúzne do oka a ztade do srdca — a už si jej väzňom; nieto toho ľadu, čo sa neroztopil pod lúčami slnka.“

„No, v tomto ohľade som ja obrnený; k srdcu môjmu treh preboriť sa cez železnú bránu, ktorú ani torpédo neprelo.“

„No, Gustáv, o tom až potom; neodchylujme sa od nášho tematu: čo mám povedať Málike?“

„Čo chceš. Prajem ti zlatú trpezlivosť k onej búrke; bude ťa tá zúriť, rukama lomiť a plakať!“

„Ja nepôjdem k nej, ale sdelím jej písomne, ako sa vec má.“

„No a teraz už o tom ani slova! Tu máš fajky, cigarky, a čo chceš, vyber si.“

„Gustáv, česal si sa ty dnes? Poď sa len prizreť do zrkadla, ako vyzeráš; škoda tvojej podoby!“

V tom bolo zaklopané na dvere. Na zavolané „voľno!“ vstúpil do chýže hajdúch a oddal Palkovi lístok.

„Matej, od koho to?“

„Istá žena priniesla onen lístok k vám a doliehala na mňa, žeby som vás vyhladal a vám lístok doručil, prosiac, žeby ste ráčili dať odpoveď.“

Palko roztrhol obálku, zbežno prečítal lístok, sadol k stolíku, napísal odpoveď, vložil do obálky, túto zalepil a oddal hajdúchovi k ďalšiemu odovzdaniu.

„Matej,“ slovil Palko, „bol si u panej Skalickej s assekuráciou?“

„Áno, bol som; no tam bol akýsi krik a plač, a milosfpani ma len na krátko odbyla: že pošle.“ Matej pokloniac sa odišiel.

„Vidíš, Gustík, človek mieni a Pán Boh mení; Málike netreba mi už ani písať; počuj, čo mi ona sama píše!“

„Ona ti píše?“

„Áno, počúvaj:“

Ctený Pane Dubovský!

Znajúc Vás ako najintímnejšieho priateľa pána Horského, obraciam sa k Vám prosbou, žeby ste boli takým láskavým a dnes večer vo Vašom byte cieľom vypočutia venovali nešťastnej, zúfalej deve hodinku času.

S úctou

A. Skalická.

„No, či začínaš nahliadať, Gustáv, že si Málike krivdil?“

„Len čo ti chce rozprávať?“

„Môžeš byť svedkom nášho rozhovoru; príď ku mne a v druhej izbe môžeš nás počúvať.“

„Dobre, prídem; ale to je predsa trocha priveľa od mladého dievčata, prísť večer k mladému človeku.“

„Nesúď pred časom; len zlí ľudia vidia vo všetkom zlé. Chúďa, kto vie, aký boj stálo ju to, kým odhodlala sa ku tomuto kroku. Len či príde v tomto čase, či čioby sa oblaky pretrhly, tak sa leje. No, s Bohom, Gustáv; príď pred večerom.“

„Istotne, a čioby ohnivý dážď padal!“

Palko príduc domov dal sa do upratovania, aby bolo všetko v poriadku, keď príde Málika. Nevedel sa dočkať večera, srdce bilo mu neobvyčajne. Zavolať hajdúcha:

„Matej!“ hovoril mu, „večer má sem prísť istá pani, a keď zbadáš, že vstúpila už do chýže, nuž dáš pozor, aby si za ten čas, kým ona bude dnu, nikoho nepustil ku mne.“

Odechádzajúci hajdúch hŕtal v sebe: „hm, hm, pani — a večer? Nôj že ti tichý, vážny pán Dubovský! Predsa to len ľudia dobre hovoria, že „tichá voda brehy podmyvá,“ no ale, Matej, mlč, nevieš, čo je vo veci.“

Len čo sa zmrklo, už bol Gustáv pri Palkovi.

„Počuj, Palko, hádam dobre bude, keď si stanem hen v druhej izbe za dvere; škulinou budem vidieť, akú bude zúfalú tvár strúhať. Avšak, počuj, ak ma náhodou pochytí kašeľ, čo potom, Palko?“

„Ale čo len toľko rozmýšľaš o tejto záležitosti? Zdá sa ti predsa len interesovať — no ale buďme ticho, Málíka je hneď tu, aby nás spolu neprekvapila. Choď na svoje miesto do druhej izby!“

Palko rozžal lampu a chodil netrpezlivo po izbe; Gustáv v druhej izbe stál za dvermi, ani sa nepohnúc.

Ktosi zaklopal na dvere. Palko zavolať „voľno!“ a dnu vstúpil ostýchavým krokom nežná postava Amaliina, a ukloniac sa ľahko hovorila traslavým hlasom:

„Pane Dubovský! prosím vás, aby ste ma za tú chvíľku ktorú u vás strávim, považovali čo svoju sestru a neposudzovali ma zo zlého stanoviska; vedzte, že máte pred sebou opovrhnuté, oklamané, nešťastné stvorenie.“ Slzy zaleskly sa v jej očiach; ona prstila na ne biely ručník.

Palko bol veľmi dojatým; usadiac devu na pohovku hovoril:

„Prosím, slečna, ráčte si trochu odpočinúť; vidno, ste veľmi unavená.“

Nášho podivínskeho hriešnika za dvermi prešiel mráz, lebo predsa, čo sa akým staväl, nebol cit jeho neprístupný ženským slzám.

Málíka utrela si oči a hľadela na Palka, akoby mu bola chcela z tváre vyčítať, čo si o nej myslí.

„Predpokladám, pane Dubovský, že cieľ mojej návštevy ľahko uhádnete. Nechcem vás dlho obťažovať; prosím, ráčte prehliadnúť tieto listy, nechám vám ich ku prečítaniu do zajtra, avšak len vám! Z listov tých presvedčíte sa, akou obeťou mala som sa stať, lebo že tieto listy pán Horský nikdy nepísal, to vysvetľila mi výsostnejšia aféra — veď viete — — Kam ale podely sa moje listy, ktorými odpovedala som na tieto, nemôžem na žiaden spôsob vyzkúmať. Ja som každý list na mňa adresovaný sdelila svojej matke, odpoveď taktiež, matka odosiela na poštu moje listy a zase obdržané mne doručovala. Ráčte mi byť, prosím, nápomocní vo vypátraní tohto hrozného klamania dvoch neznámych ľudí! S týmito je všetkému koniec medzi mnou a pánom Horským a —“

„Odpusťte, slečna, že vás pretrhujem. Že tieto listy nepísal môj priateľ, za to ručím aj ja, ale preto ešte nemusí byť všetkému koniec medzi vami; čo stalo sa, na to ráčte zabudnúť, môj priateľ Horský je trochu divnej povahy, ale srdce dobré, šlachetné. Keď budete svojimi, všetko sa vyrovná; vy ho vyľiečite dočela z nenávisťi k ženským.“

Amalia záporne krútila hlavou. Palko pokračoval:

„A povážte, slečna šuhaj tak krásny, tak bohatý.“

„Prestaňte, pane, s takými slovami; ony bodajú ako ostrý meč a ony urážajú môj ženský cit! Či vy mužovia ste tak krátkozrakí a nenahliadate, že pracovitá a zručná ženská môže si vždy poistiť aj hmotný blahobyť, či nenahliadate, že milujúcej žene láska nemôže hrdiť žiaden skvost, žiadne bohatstvo, že len láska mužova je jej celým šťastím?“

Málikine oči zažiarili žiaľom a hnevom, no ona zrazu zpanikovala, kde sa nachodí, vstala a zase sadla si, zložiac ruky do lona.

„Odpusťte, pane Dubovský,“ pokračovala ďalej, „prezradila som vám, že len Horského som ľúbila, ale nie jeho bohatstvo. Nedbám, vysnejte ma, osočte ma pred kýmkoľvek, nehanbím sa za to; veď zriekam sa tejto svojej prvej a poslednej lásky. Nad klepy ľudské povzniesem sa tým povedomím, že: „svedomie mi čisté v srdci, vina žiadna!“ Ráďte byť tak laskavým a povedzte v mojom mene pánu Horskému, že ho sprostujem onej ťažkej úlohy, s tým želaním, aby svoje blaho dakedy našiel predsa len v tom ním opovrhnutom ženskom pohľavi.“

Slová tieto Palka tak dojaly, že sotva bol schopný slova. Oči Málikine okúzlili dušu i srdce jeho.

Máliká vstala a popošla k nemu, chcúc sa odporúčať.

„Len ešte za okamženie ráčte sotrvať, spanilá slečna!“ prosil Palko. „Nech vás tá myšlienka nikdy netrápi, žeby som nadužil vašej dôvery; avšak že ste mi v návale citov vyzradila pomer svoj k priateľovi môjmu, vidím, že ste akoby stvorenou pre môjho Gustáva, a preto, milá slečna, prosím vás, ráčte odvolať svoj odkaz.“

„Nikdy, nikdy nie!“ zvolala Amalia; „všetko sa dá naličiť, všetko sa dá vymysleť a všetko nahovoriť, ale skutočnosť zostane skutočnosťou, a že mňa pán Horský nikdy neľúbil, je žiaľbohu trpká skutočnosť! S Bohom, pane Dubský! Ďakujem vám, že poprial ste úľavy rozbúrenému srdcu.“ A spustiť závoj tichúčko odišla.

Palko, temer ani nebadajúc Málikin odchod, hodil sa na pohovku, keď z druhej izby potichu prišiel Gustáv a prisadol k nemu na pohovku; neopovážil sa ho vytrhnúť z myšlienok.

Konečne o hodnú chvíľu Palko vstal a postavil sa so založenými rukami pred Gustáva, hovoriac:

„Nuž teda si videl? Teda si počul? Tú búrku, to preklínanie, to nariekanie, počul si, videl si?“

Gustáv neodpovedal, skloniac hlavu do dlaní.

„No veď keď si bohatý, na tom jej dosť, ona predsa pôjde za teba; no, presvedčil si sa?“

„Vyznám, že ma prekvapila,“ prehovoril konečne Gustáv; „to som od nej nečakal!“

„Verím, ó, verím, že si to od nej nečakal; ani by si nebol uveril, keby si sa nebol sám presvedčil. Nože, polož ruku na srdce, ty hriešnik! Bez jedného slova výčitky sprostila ťa onoho ťažkého jarma, ktorého si sa tak bál. Či máš ozaj srdce v tele? Ty ľadový človeče!“ dohovárať Palko Gustávovi.

„Palko môj, skutočnosť zostane skutočnosťou, riekla ti ona, a to je tiež skutočnosť, že tvoje srdce odniesla Amalia — —“

„Nežartuj; počul si, že jej prvá a posledná láska bol si ty, evdačník!“

„To ti ona nenaložila mne povedať. Avšak, Palko môj, čo sa mrzíš na mňa? Môžem ja za to, že moje srdce tak tvrdé a tvoje tak mäkké? Veď aby som bol citlivostkárom, bolo by sa mi muselo za prítomnosti Amaliinej hen za dvermi srdce rozskočiť. No ale česť Amalii, lutujem ju; a teraz daj sem listy, ktoré ti dala,

trebárs dôrazne riekla, že len tebe. Ono sa ma to predsa týka, čo som ja to mohol vypisovať bez svojho vedomia.“

Naši priatelia prečítali listy, v ktorých vyjadrená bola tá naj-nežnejšia láska. Rozmýšľali dlho, kto to mohol nasnováť, a vždy prišli len na to, že nik iný to byť nemol, ako Gustávova tetka a Málíkina matka; musely mať ale aj tretieho, lebo bola to vypísaná mužská ruka, čo tieto listy písala; kto to mohol byť?

„Vieš čo, Palko,“ povie Gustáv, „moja mienka by bola tá, žeby si poradil Málíke pri odosielaní listov, aby nepátrala po pôvodcoch a len svoju matku pozorovala; načo rozduchovať vatru, aby mal svet vždy viac a viac čo blaptáť.“ Potom objal Palka okolo hrdla: „Ďakujem ti, môj drahý braček, ty si ma sprostil mnohých ťažkostí a neprijemností; to ti nikdy nezabudnem. Napozajtrá odcestujem; urobil by som tak zajtrá, avšak musím sa so svojím tútorom dlhšie poshovárať a poriadky porobiť straniva majetku. Odídem, Palko môj, avšak nie s ľahkým srdcom, lebo povedomie, že nesplnil som žiadosť drahej matky, bude ma všade prenasledovať, a — a Amalii povedz, že neboli sme si súdení, aby mi odpustila.“

Pre Palkovo srdce to bolo mnoho od razu taká povodeň citov, i bol rád, keď vzdialil sa Gustáv, že mohol si vydýchnuť a oddať sa myšlienkam — akým? ľahko uhádnuť: sladkým i trápny, až konečne pristihnuť ho tichý spánok.

Keď ráno zobudil sa, prichodilo mu všetko včerajšie akoby sen; otvoril okno a ssál do seba balzám čistého povetria, lebo po včerajšom daždi jasalo sa slnce na blankyťe ako rýdze zlato, príjemno ohrievajúc Palkovu tvár. Tak bol opojený blaženým pocitom, že ani nezbadal Mišu, sluhu Gustáva, iba keď mu tento stál za chrbtom, podávajúc mu list od svojho pána.

„Čo je, Miško, vari pán odišiel?“

„Áno, prosím ponížene, zavčas rána vlakom odcestoval môj dobrý pán, a ani len to mi nepovedal, kam; snáď vám to v liste píše. Ráče mi to povedať, kam odišiel môj dobrý pán.“

„Chodte len domov, Miško; viem, že váš pán bez poriadku neodíšiel. Prídem vás pozreť, aj vám poviem, kam váš pán odišiel prv ale musím ísť do úradu — teraz ma nechajte samotného.“

„Teda odišiel, odišiel,“ chodiac po izbe s rukou na čele hovoril k sebe Palko. „Ba čo mi píše: Drahý priateľu: Odchádzam — kam, to ti pozdejšie oznámim. Večer odchádzajúc od teba šiel som rovno k svojmu tútorovi; zdržal som sa u neho dlho, dlho. On ti sdelí, čo určil som na uskutočnenie našich plánov. Pracuj aj za mňa, podporovať ťa duševne nemožno mi, aspoň za istý čas nie. Utekám z rodiska svojho, abych neutopil sa v nenávisti — naproti tomu tebou zbožňovanému pohlaví. Viem všetko, kto bol pôvodcom vymyslených listín. Ó, ženy, ženy!! Ale dosť o tom; prosím ťa, neopytuj sa ma nikdy o tejto záležitosti, nech je to pochované, zabudnuté. Kedy sa vrátim a či sa vôbec vrátim, teraz neviem určito povedať, som duševne rozorvaný. S tetkou rozlúčil som sa tiež listovne, lebo nechcem ju vidieť. — — Ľutujem, že nemohol

som aspoň voľbu kontrollora doma dočkať, avšak uznaj, nemožno mi. Veci stoja priaznive pre teba a ja želám ti splnenie túžby tvojej. Tu i tu obzri môjho Miša, dom a záhradu. S Bohom, drahý bratu! Tvoj verný Gustáv.

„Čo si mám myslieť o tomto liste? Aká duševná rozorvanosť vyzerá z každého slova! No čas všetko objasní,“ vzdychol si Palko. Zaboľelo ho srdce za jeho milovaným Gustávom. (Dokončenie.)

O kultúrnych ústavoch

na území Slovákmi obývanom z doby poreformacionálnej.

(Pokus historicko-literárny.)

Dnes u nás v Uhorskej na celom jej Slovákmi obydlenom území niet reči a literature slovenskej prajného, niet blahodejný vplyv osvety a vzdelanosti na národ majúceho kultúrneho ústavu. Ovšem práve na tomto území pomerne viac než na iných stranách vlasti jestvujú gymnasia, lycea, kollegia i akademie a iné ústavy a spolky; ale pre Slovákov už jejich reč ani ako reč nepestujúc, ba mlad jejich nie jej rečou vyučujúc, naskrze nevychovávali nám znalcov a vedomcov, ktorí by schopní boli kultúru šíriť tak, jak jedine šíri sa zdarne, prostriedkom reči srozumiteľnej, vlastnej, a pestovaním literatury národnej. Či toto vždy tak bolo? Alebo či nebolo u nás nič viac? Či jedine tie nedávne tri gymnasia naše sotva čo vznikly a Slovákom vzdelancov vychovávať začaly, hneď aj zanikly?! — Činím aspoň pokus odhaliť z tohto ohľadu minulosť. Lútujem, že nemajúcemu takto na dedine širšie pramene k dátam historickým a literárnym, učiť možno mi naozaj iba pokus. I tento kremä pri jednej čiastke na území slovenskom stávavších kultúrnych ústavov, totiž kremä zo stránky uvádzačov reformácie staváňých a evanjelikmi udržiavaných škôl. No, vždy je toto a ostane čiastka celku a nie bezvýznamná. Vždy čiastočný pokus môže ponúknuť druhých spisovateľov nielen k doplneniu tohto pokusu, ale aj k podobnému spísaniu a oceneniu kultúrnych ústavov u tej čiastky a väčšiny Slovákov, ktorá priznáva sa k cirkvi rím.-katolíckej. Zo dvoch strán preukázali by sme tu, jak napospol kultúru, áno i reč slovenskú pestovali i magnáti a veľikáši krajiny v sboroch a mestách slovenských, jak boli duchovia činní o rozkvet kultúry na území Slovákmi obydlenom. A vždy môžu o tom písať objektívne, nestranne a nezávadne či pre jednu či pre druhú konfessiu alebo cirkev; trebárs v XVI., XVII. a XVIII. století najviac len o náboženských kultúrnych snahách hovoriť možno. Tieto vtedy mali svoj čas. Ale keď vždy na zreteli podržíme vzdelávanie reči a literatury a jej vliv kultúrny na národ, odpadnú strannosti